MARIUSZ KORCZYŃSKI
AGATA ŚWIDZIŃSKA

Wrażliwość międzykulturowa studentów z pogranicza polsko-ukraińskiego

Streszczenie: Kompetencje do komunikacji międzykulturowej zostały uznane jako niezbędne do funkcjonowania we współczesnej rzeczywistości społecznej, czego przykładem jest m.in. aktywność młodzieży w programach wymiany międzynarodowej na uczelniach w ramach programu Erasmus czy uczestnictwo uczniów szkół ponadgimnazjalnych w programie Comenius. Wzrosła również popularność podejmowania przez młodzież studiów na uczelniach poza granicą własnego kraju. Ten rodzaj kontaktów sprzyja poznawaniu odmiennych kodów kulturowych, dostrzeganiu i oswajaniu się z Innością, uczeniu się i budowaniu poprawnych relacji międzykulturowych. Inność na poziomie kultury stała się elementem codzienności także z powodu migracji ekonomicznych, turystyki kulturowej czy współpracy ponadgranicznej w sferze ekonomiczno-gospodarczej w ramach programów unijnych. Warto podkreślić, że kiedy nie dochodzi do faktycznego kontaktu pomiędzy jednostkami, wówczas Inny może być postrzegany stereotypowo, często jako zagrożający, a nie interesujący.

Literatura naukowa, w tym polska, dostarcza wielu opracowań na temat efektów międzykulturowych relacji¹, tym samym tworząc coraz szerszą perspektywę proponowanych rozwiązań i ujęć metodologicznych: sposobów zbierania danych i pomiaru tych kompetencji. Dla pedagogów otworzyła się zatem przestrzeń wymiany myśli, kreślenia nowych rozwiązań edukacyjnych i wychowawczych. Także weryfikowania i pogłębiania dotychczasowych wyników badań nad kompetencjami do komunikacji międzykulturowej.

W niniejszym tekście zaprezentowano wyniki badań przeprowadzonych wśród studentów polskich i ukraińskich studiujących na uczelniach wyższych w Lublinie.

¹ Por. J. Mikułowski-Pomorski: *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*. Kraków 2007, Universitas; S. Magala: *Kompetencje międzykulturowe*. Warszawa 2011, Wolters Kluwer; J. Muszyńska, W. Danilewicz, T. Bajkowski (red.): *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych*. Warszawa 2013, Wydawnictwo Akademickie Żak; J. Nikitorowicz M. Sobecki, W. Danilewicz, J. Muszyńska, D. Misiejuk, T. Bajkowski: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionów i procesów migracyjnych*. Warszawa 2013, Wydawnictwo Akademickie Żak.

Do badań wykorzystano Skalę Wrażliwości Międzykulturowej autorstwa G. Chena i W. Starosty² przetłumaczoną na język polski i ukraiński. Jest to pierwsze w Polsce badanie tym narzędziem i traktowaliśmy je jako pilotażowe.

Słowa kluczowe: kompetencje międzykulturowe, edukacja międzykulturowa, wrażliwość międzykulturowa, komunikacja międzykulturowa.

Osadzenie teoretyczne

Charakter pogranicza polsko-ukraińskiego kształtował się z jednej strony na zasadzie zapożyczeń i wymiany, dostrzegania podobieństw i wchodzenia w interakcje, a z drugiej był wynikiem historycznych zaszłości (krzywd i urazów) będących podstawą kształtowania i upowszechniania stereotypów narodowych i uprzedzeń obu grup wobec siebie. Badania J. Błuszkowskiego³ potwierdzają, iż w świadomości Polaków istnieje negatywny obraz Ukraińca, którego traktuje się z dystansem. Jak pisze J. Nikitorowicz: „Polacy spostrzegają Ukraińców, wymieniając najczęściej cechę gościnności, jednak już w drugiej kolejności – agresywność, następnie chęć szybkiego zarobku, brud, lenistwo, pijaństwo, w następnej kolejności patriotyzm, szczerłość, kłótniwość, chamstwo, zaborczość, bandytyzm, złodziejstwo, dumę, bezwzględność. Z kolei młodzież ukraińska wskazała na takie cechy Polaka: patriotyzm, racjonalność, praktyczność, kulturalny sposób bycia, chciwość, religijność, chęć szybkiego bogacenia się, uprzejmość, rozsądek, poczucie humoru, gościnność, gospodarność”⁴. Jednakże J. Nikitorowicz⁵ wskazuje też, że młode pokolenie Polaków, Ukraińców i Białorusinów chce kształtować swoją tożsamość na wartościach umożliwiających im integrację, współpracę, wzajemną wymianę. Optymizmem napawa fakt, że obszar pogranicza polsko-ukraińskiego jest obecnie przestrzenią budowania pozytywnych relacji, np. poprzez współpracę i wymianę w ramach projektów kulturalnych czy edukacyjnych.

² G. W. Chen, W. J. Starosta: *Intercultural communication competence: a synthesis*. „Communication Yearbook” 1996, No. 19, Routledge, s. 353–383.

³ J. Błuszkowski: *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*. Warszawa 2003, „Elipsa”, s. 215–216.

⁴ J. Nikitorowicz: *Młodzież pogranicza kulturowego Polski, Białorusi i Ukrainy wobec integracji europejskiej*. Białystok 2000, Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.

⁵ Tamże, s. 122–123.

Nadal jest to obszar wymagający działań edukacyjnych niwelujących negatywne komponenty postaw. Pogranicze kulturowe jako kontekst determinuje postrzeganie określonych zachowań komunikacyjnych, tworzy przestrzeń do kształtowania kompetencji do komunikacji międzykulturowej.

W literaturze przedmiotu znaleźć można szereg klasyfikacji pogranicza. Jedną z nich jest podział dokonany przez J. Nikitorowicza, który zakłada istnienie: pogranicza w rozumieniu terytorialnym, pogranicza treściowe w kulturze, pogranicze interakcyjne, pogranicze osobowo-wewnętrzne⁶. W niniejszym artykule przyjęto rozumienie pogranicza w ujęciu interakcyjnym, które definiowane jest jako „...najszersza z perspektyw ujmowania pogranicza. Nie muszą mieć miejsca zapożyczenia, wspólnota, podobieństwa językowe, obyczajowe, wspólne losy i przeżycia, ale jest wola poznania, porozumienia i dialogu, chęć interakcji mimo różnic, a właściwie dzięki nim. Można to uznać za ustawiczny proces komunikacji międzyludzkiej, przechodzenia od monologu do dialogu kultur, od dominacji stereotypów i uprzedzeń do wzajemnego zrozumienia, tolerancji i uznania”⁷.

Kulturotwórczą funkcję na pograniczu polsko-ukraińskim stara się pełnić Lublin, inicjując i wzmacniając interakcyjny jego charakter poprzez rozległe, szerokie i otwarte kontakty z Ukrainą. Był on, historycznie ujmując, miejscem przenikania się wielu kultur, religii, języków. Odwołując się do swej przeszłości, jego władarze tworzą od kilkunastu lat przestrzeń i warunki do budowania międzykulturowości, jako wartościowego zjawiska społeczno-kulturowego. W myśl idei otwartości dla współistnienia wielu kulturowych wzorów, które poprzez kontakt społeczny ich nosicieli, wzajemnie na siebie oddziałując, tworzą swoisty obszar inspiracji i wymiany. Uruchamiając tak pojmowaną przestrzeń i mając na względzie postulat życiodajnego pogranicza, tworzone są warunki do budowania dialogu opartego na wzajemnym poznaniu, szacunku i zrozumieniu. Wówczas wartość pogranicza przekłada się na rozwijanie kompetencji do komunikacji międzykulturowej, które stając się dyspozycją jednostek i grup, zmieniają je na wrażliwe kulturowo.

Komunikacja międzykulturowa zawsze dokonuje się w jakiejś przestrzeni, która ma charakter kontekstualny. Konteksty „powinny być postrzegane w kategoriach zachowań ludzkich w danym środowisku, przy czym chodzi

⁶ J. Nikitorowicz: *Wielokulturowość – Pogranicze – Człowiek pogranicza. Ku paradygmatowi współistnienia, zachowania i kreowania pokoju*. „Drohiczyński Przegląd Naukowy” 2014, nr 6, s. 180–182.

⁷ Tamże, s.181.

tu o społeczne konstrukty, a nie fizyczne lokalizacje”⁸. Zestaw własności kontekstu składa się z nadanych mu przez uczestników (aktorów społecznych) znaczeń w procesie interakcji, zawierających się w określonym czasie i przestrzeni. „Interakcje zachodzą w określonych sytuacjach, zaś w każdej sytuacji odnajdujemy określony kontekst interakcji. Tym samym możemy wyróżniać wiele odmiennych kontekstów, które wymagają zróżnicowanych zachowań w zależności od środowiska, w jakim ludzie się znajdują”⁹. Obszar pogranicza tworzy warunki do budowania wielu kontekstów wynikających ze specyfiki interakcji między przedstawicielami różnych kultur. Tym bardziej, że „pogranicza, rozumiane, jako leżący poza centrum obszar zróżnicowań, inności i odmienności, gdzie można porównywać, odkrywać, negocjować i prowadzić dialog, stają się naturalnym środowiskiem współczesnego człowieka [...]”¹⁰. Jest to obszar ciągłego przenikania się wielu historii i biografii.

Zdaniem D. Misiejuk¹¹ kompetencja do komunikacji międzykulturowej „to zespół przekonań, nawyków oraz umiejętności, które pozwalają jednostkom na efektywne funkcjonowanie w środowisku wielokulturowym”. Uznając wielokulturowość za fakt, kompetencje do komunikacji międzykulturowej są szczególnymi predyspozycjami człowieka, nabywanymi ustawicznie w wyniku interakcji, złożone umiejętności warunkujące efektywność funkcjonowania w różnych sytuacjach społecznych wywołanych odmiennością kulturowych tradycji¹². Istotne znaczenie ma tu wychowanie, jako proces kształtowania tożsamości kulturowej jednostki. Potencjał osoby do działań w środowisku zróżnicowanym kulturowo „pozwala na wyznaczenie obszarów, które ów potencjał budują, oraz badanie osiągnięć jednostek”¹³. Pierwszy

⁸ J. Niedbalski: *Kontekst*. W: P. Chomczyński, K. Konecki (red.): *Słownik socjologii jakościowej*. Warszawa 2012, Difin, s. 147.

⁹ Tamże.

¹⁰ J. Nikitorowicz: *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa 2009, WAiP, s. 125.

¹¹ D. Misiejuk: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w świetle procesów samooceny w warunkach historycznego zróżnicowania regionu i procesów migracyjnych – komunikat z badań*. W: J. Nikitorowicz, A. Sadowski, M. Sobiecki (red.): *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Socjologiczne” 2013, tom XXI, s. 37.

¹² Por. J. Nikitorowicz: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionu i procesów migracyjnych*, „Pogranicze. Studia Socjologiczne” 2013, tom XXI, s. 21.

¹³ D. Misiejuk: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w świetle procesów*

to „poziom ogólnej wiedzy i swoistej orientacji w zagadnieniach dotyczących odmienności kultur, uniwersalnych i specyficznych aspektów kulturowych wpływających na ludzkie poglądy, decyzje i zachowania, a także na ludzkie wartościowanie zachowań innych, ich poglądów i decyzji”¹⁴. Drugi obszar obejmuje emocjonalne radzenie sobie w kontaktach międzykulturowych. Związany jest z promowaniem pozytywnych emocji przed, w trakcie i po kontakcie międzykulturowym. „Są one definiowane jako afektywna reakcja na obiekt postawy (...) i tym samym nierozzerwalnie są związane z emocjami”¹⁵. Trzeci obszar warunkujący kompetencje to umiejętności. „Umiejętność, w tym układzie, należy rozumieć, jako funkcję poprzednich poziomów i adekwatne działanie jednostki, przejawiające się w efektywnym działaniu w warunkach międzykulturowego kontaktu”¹⁶.

Najbardziej znanymi badaniami nad kompetencjami do komunikacji międzykulturowej są badania M. Bennetta¹⁷. Traktuje on rozwój wrażliwości międzykulturowej jako zdolność przekształcenia własnej postawy nie tylko emocjonalnie, ale także poznawczo i behawioralnie, kiedy jednostka przechodzi z etapu zaprzeczenia do etapu integracji w procesie rozwoju kompetencji. Innymi słowy, wrażliwe międzykulturowo osoby są w stanie osiągnąć poziom podwójnej tożsamości oraz integrować różnice kulturowe poprzez stopniowe przezwyciężanie problemów negocjowania lub ukrywania istnienia różnic kulturowych.

Problematykę kompetencji do komunikacji międzykulturowej badał zespół pracowników Wydziału Pedagogiki i Psychologii z Uniwersytetu w Białymstoku¹⁸. Przeprowadzili badania diagnostyczne młodzieży i jej rodzin, poszukując odpowiedzi na pytania dotyczące związku między kompetencja-

samooceny w warunkach historycznego różnicowania regionu i procesów migracyjnych – komunikat z badań. W: J. Nikitorowicz, A. Sadowski, M. Sobecki (red.): *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Socjologiczne” 2013, tom XXI, s. 37.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 37–38.

¹⁷ M. Bennett: *Towards ethnorelativism: a development model of intercultural sensitivity*. „Education for the Intercultural Experience” Yarmouth 1993, Intercultural Press.

¹⁸ J. Nikitorowicz M. Sobecki, W. Danilewicz, J. Muszyńska, D. Misiejuk, T. Bajkowski: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionów i procesów migracyjnych*. cyt. wyd.

mi do komunikacji międzykulturowej a rodzajem środowiska lokalnego i poczuciem więzi lokalnej, osobistymi doświadczeniami migracyjnymi badanych oraz poczuciem tożsamości kulturowej badanej młodzieży¹⁹.

Badania na temat kompetencji do komunikacji międzykulturowej od samego początku zmierzały w kierunku budowy modelu opartego na indywidualnych cechach, dotyczących poprawnych postaw i umiejętności w kontekście międzykulturowym, takich jak dostosowanie, adekwatność i skuteczność działań²⁰. Krytykę tego sposobu definiowania pojęcia kompetencji do komunikacji międzykulturowej wyrazili Chen i Starosta²¹. Ich model wrażliwości międzykulturowej miał na celu opracowanie elementów opisowych tych trzech wymiarów kompetencji do komunikacji międzykulturowej oraz przygotowanie narzędzi do oceny odpowiednich umiejętności. Kompetencje do komunikacji międzykulturowej odnieśli do metafory parasola, który skupia trzy zdolności: poznawczą, afektywną i behawioralną oddziałujące w procesie komunikacji międzykulturowej. Wprowadzili oni model kompetencji do komunikacji międzykulturowej zbudowany z trzech wymiarów: świadomości międzykulturowej, wrażliwości międzykulturowej i sprawności międzykulturowej.

Autorzy wykorzystali wymiar wrażliwości międzykulturowej do szczegółowej konceptualizacji afektywnego komponentu kompetencji międzykulturowej. Uznali, że w globalizującym się społeczeństwie wielokulturowym na przestrzeni ostatnich lat należy zwrócić szczególną uwagę właśnie na ten wymiar kompetencji, który odnosi się do emocjonalnego pragnienia danej osoby, aby kontakt był potwierdzeniem, docenieniem i zaakceptowaniem

¹⁹ Tamże, s. 4.

²⁰ H. Abe, R. L. Wiseman: *A cross-cultural confirmation of the dimensions of intercultural effectiveness*. „International Journal of Intercultural Relations” 1983, No. 7, s. 53–67; W. B. Gudykunst, R. L. Wiseman, M. R. Hammer: *Determinants of a sojourner's attitudinal satisfaction: A path model*. W: B. Ruben (red.): *Communication yearbook 1*. New Brunswick 1977, Transaction Press, s. 415–425; B. D. Ruben, D. Kealey: *Behavioral assessment of communication competency and the prediction of cross-cultural adaptation*, „International Journal of Intercultural Relations” 1979, No. 3, s. 15–48; R. L. Wiseman, M. Hammer, N. Nishida: *Predictors of intercultural communication competence*. „International Journal of Intercultural Relations” 1989, No. 13, s. 349–370.

²¹ G. M. Chen: *Intercultural communication Competence: Some perspectives of research*. „The Howard Journal of Communications” 1990, Nr 2, s. 243–261; G. M. Chen, W. J. Starosta: *Intercultural communication competence: A synthesis*. W: B. Burleson (red.): *Communication Yearbook 19*. Thousand Oaks 1996, Sage, s. 353–383.

różnic kulturowych. Te pozytywne reakcje emocjonalne będą z kolei prowadzić do uznania i poszanowania różnic kulturowych²².

Chen stwierdził, że w celu stworzenia ważnej miary wrażliwości międzykulturowej należy ograniczyć to pojęcie do afektywnego aspektu kompetencji do komunikacji międzykulturowej w celu odróżnienia go od świadomości międzykulturowej (poznawczego aspektu kompetencji do komunikacji międzykulturowej) i zręczności międzykulturowej (behawioralnego aspektu kompetencji do komunikacji międzykulturowej). Poznawczy aspekt kompetencji jest reprezentowany przez pojęcie świadomości międzykulturowej, która odnosi się do zrozumienia konwencji kulturowych, które wpływają na nasz sposób myślenia i zachowania. Afektywny aspekt kompetencji jest reprezentowany przez pojęcie wrażliwości międzykulturowej, która odnosi się do czynnego motywowania (się) do rozumienia, docenienia i akceptacji różnic między kulturami, a behawioralny aspekt kompetencji jest reprezentowany przez pojęcie sprawności międzykulturowej, który odnosi się do zdolności jednostki do osiągania celów komunikacyjnych w czasie interakcji z osobami z innych kultur.

Zdaniem autorów udana komunikacja międzykulturowa wymaga zdolności oddziałujących na świadomość międzykulturową poprzez uczenie się podobieństw i różnic kulturowych, a proces osiągania świadomości podobieństw i różnic kulturowych jest wzmocniony i buforowany przez zdolność do wrażliwości międzykulturowej. Wraz z międzykulturową zręcznością, która obejmuje skuteczność działań, te trzy wymiary tworzą podstawę rozumienia, interpretowania i kształtowania kompetencji do komunikacji międzykulturowej.

Ich model wrażliwości międzykulturowej był podstawą przeprowadzenia badań i ich prezentacji w niniejszym opracowaniu.

Metodologia badań

W związku z przyjęciem interakcyjnej koncepcji pogranicza, w której nie dochodzi do interakcji wynikających z bliskości terytorialnej, ale „...jest wola poznania, porozumienia i dialogu, chęć interakcji mimo różnic, a właści-

²² Por. W. Fritz, A. Graf, J. Hentze, A. Mollenberg, G. M. Chen: *An examination of Chen and Starosta's Model of Intercultural Sensitivity in Germany and United States*. „Intercultural Communication Studies” 2005, N.o 14 (1).

wie dzięki nim”²³. Gdzie proces komunikacji międzyludzkiej odbywa się na swoistym kontinuum „...od monologu do dialogu kultur, od dominacji stereotypów i uprzedzeń do wzajemnego zrozumienia, tolerancji i uznania”²⁴. Badaniami objęto studentów polskich i ukraińskich studiujących w Lublinie.

Przedmiotem prezentowanych badań była wrażliwość międzykulturowa polskich i ukraińskich studentów, a celem próba określenia różnic w poziomie ich wrażliwości międzykulturowej.

Główny problem badawczy sformułowano w postaci następującego pytania: Czy występują, a jeżeli tak, to jakie są różnice w poziomie wrażliwości międzykulturowej polskich i ukraińskich studentów?

Tak sformułowany główny problem badawczy implikuje konieczność sformułowania dodatkowych pytań-problemów szczegółowych:

- Jaki jest poziom wrażliwości międzykulturowej polskich studentów?
- Jaki jest poziom wrażliwości międzykulturowej studentów ukraińskich?
- Jakie są różnice w poziomie wrażliwości międzykulturowej polskich i ukraińskich badanych studentów?

Hipotetycznie przyjęto, że wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej prezentować będą studenci ukraińscy, gdyż decyzja o podjęciu studiów poza granicami własnego kraju wiąże się z wyższą niż u studentów polskich realizujących studia we własnym kraju świadomością wchodzenia w interakcje społeczne, dialog i negocjacje wzorów kulturowych. Studenci ukraińscy tym samym będą posiadali wyższą motywację do rozumienia, docenienia i akceptacji różnic między kulturami.

Badania ulokowano w paradygmacie obiektywistycznym z metodą sondażu diagnostycznego z techniką ankietową. Narzędziem badawczym była Skala Wrażliwości Międzykulturowej autorstwa G. M. Chena i W. J. Starosty²⁵ do pomiaru wrażliwości międzykulturowej, zawierająca pięć wymiarów (Zaangażowanie w interakcję, Szacunek dla różnic kulturowych, Pewność w interakcji, Przyjemność z interakcji, Uwaga/Pilność w interakcji), na które składa się 24 twierdzeń. Przy każdym z nich należało zaznaczyć jedną z pięciu odpowiedzi ujętych w skali Likerta od „Zdecydowanie się zgadzam”

²³ J. Nikitorowicz: *Wielokulturowość – Pogranicze – Człowiek pogranicza. Ku paradygmatowi współistnienia, zachowania i kreowania pokoju*. „Drohiczyński Przegląd Naukowy” 2014, nr 6, s. 181.

²⁴ Tamże.

²⁵ G. M. Chen, W. J. Starosta: *Intercultural communication competence: A synthesis*. W: B. Burleson (red.): *Communication Yearbook 19*. Thousand Oaks 1996, Sage, s. 353–383.

do „Zdecydowanie się nie zgadzam”. Pozwoliło to na ustalenie poziomów uzyskanych wyników na: niskie 1,00–2,15, przeciętne 2,16–3,75 i wysokie 3,76–5,0 w zakresie każdego czynnika, jak i wyniku globalnego.

Powyższe narzędzie badawcze wykorzystywane było dotychczas jedynie na terenie Stanów Zjednoczonych i Niemiec²⁶. Zatem po raz pierwszy podjęto próbę zaprezentowania badań dotyczących wrażliwości międzykulturowej obywateli Europy Wschodniej (studentów Polskich i Ukraińskich), przeprowadzonych z wykorzystaniem tego narzędzia. Badania te stanowią wycinek szerszego projektu, realizowanego przez Zakład Edukacji Międzykulturowej w Instytucie Pedagogiki UMCS, mającego na celu zaadaptowanie tegoż narzędzia do warunków polskich. Miały one charakter badań pilotażowych.

Badania przeprowadzono w szkołach wyższych na terenie województwa lubelskiego. Ogółem badaniami objęto 182 studentów, w tym 91 Polaków oraz tyle samo Ukraińców. Wśród badanych zdecydowanie dominowały kobiety. Polki stanowiły 97,8%, a Ukrainki 85,7% badanej grupy. Wszyscy badani byli studentami studiów stacjonarnych. Średnia wieku badanych studentów polskich (23,7 lat) jest nieznacznie wyższa od badanych studentów ukraińskich (21,7 lat). Miejsce zamieszkania bardziej różnicuje badane osoby. Badani Polacy w większości deklarowali zamieszkanie na wsi – 59,3%, przy 40,7% w mieście. Natomiast miejsce zamieszkania badanych studentów ukraińskich rozłożyło się nieco inaczej: 72,5% to mieszkańcy miast, a 27,5% to mieszkańcy wsi. Jeżeli chodzi o utrzymywanie kontaktu z osobami za granicą, to zróżnicowanie jest jeszcze większe. Tak wskazuje 40,7% badanych Polaków i 86,8% badanych Ukraińców. Obie grupy badanych osób to studenci kierunku pedagogika.

Omówienie wyników badań

Poszukując odpowiedzi na pytania w zakresie podjętej problematyki badawczej, dokonano analizy zebranego materiału badawczego z wykorzystaniem Skali Wrażliwości Międzykulturowej. Uzyskane wyniki poddano analizie statystycznej testem t-Studenta. Wyniki zobrazowano w postaci tabel (1, 2) oraz wykresów ramka-wąsy (1–4).

Z analizy danych zawartych w tabeli 1 wynika, że badani studenci polscy nie prezentują wysokiego ani też niskiego poziomu w żadnym z analizowanych pięciu wymiarów wrażliwości międzykulturowej. Jedynie w wymiarach

²⁶ W. Fritz, A. Mollenberg, G. M. Chen, *Measuring Intercultural Sensitivity in Different Cultural Contexts*. *Intercultural Communication Studies*, 11(2), 2002, s. 165–176.

takich jak „Przyjemność w interakcji” oraz „Uważność/Pilność w interakcji” wykazują poziom przeciętny z wyraźną tendencją ku wysokiemu, a w pozostałym poziomie przeciętny. Natomiast badani studenci ukraińscy w dwóch wymiarach takich jak: „Szacunek dla różnic kulturowych” oraz „Przyjemność w interakcji” wykazali się wynikami na poziomie wysokim, w dwóch kolejnych „Pewność w interakcji” i „Uważność/Pilność w interakcji” na poziomie przeciętnym z tendencją ku wysokiemu i jednym „Zaangażowanie w interakcję” na poziomie przeciętnym.

Tabela 1. Wrażliwość międzykulturowa badanych studentów polskich i ukraińskich

Podskale	Grupa				Porównanie średnich	
	UKRAIŃCY		POLACY			
	M	SD	M	SD	t°	p
Zaangażowanie w interakcję	23,45	2,36	24,40	3,49	-1,93	0,06
Szacunek dla różnic kulturowych	24,31	2,95	21,92	4,34	4,33	0,00
Pewność w interakcji	18,40	2,53	14,40	2,95	9,81	0,00
Przyjemność w interakcji	11,82	1,77	10,42	2,06	4,94	0,00
Uważność/Pilność w interakcji	10,68	1,60	10,60	1,87	0,29	0,77

Wyniki istotne statystycznie dla $p \leq 0,05$

Źródło: badania własne.

Z porównania wyników uzyskanych przez obie badane grupy studentów wynika, że w trzech wymiarach takich jak: „Szacunek dla różnic kulturowych”, „Pewność w interakcji” oraz „Przyjemność w interakcji” narodowość badanych osób różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$). Wyniki istotnie wyższe w powyższych wymiarach wrażliwości międzykulturowej uzyskali badani studenci ukraińscy. Potwierdzeniem tego jest zobrazowanie rozkładu poszczególnych miar na wykresach ramka-wąsy (wykresy 1–3).

W zakresie „Szacunku dla różnic kulturowych” ($p = 0,00$) połowa badanych Ukraińców zadeklarowała wyniki wysokie, przy 25% podobnych deklaracjach ze strony badanych Polaków. Ponadto wszystkie wyniki badanych studentów ukraińskich zawierają się w przedziale wyników przeciętnych i wysokich, gdy badanych studentów polskich w przedziale wyników niskich i wysokich. Zatem to badani studenci ukraińscy wykazują wyższy poziom szacunku dla różnic kulturowych niż badani studenci polscy. W szczególności przejawia się to wyższym poziomem szacunku wobec osób innych narodowości i prezentowanych przez nich wartości, akceptacją ludzi z innych kultur oraz ich opinii. Chętniej też niż badani Polacy kontaktują się osobami odmiennymi kulturowo, nie wywyższają własnej kultury.

Wykres 1. Porównanie badanych grup w zakresie „Szacunku dla różnic kulturowych”

Źródło: badania własne.

Wykres 2. Porównanie badanych grup w zakresie „Pewność w interakcji”

Źródło: badania własne.

Jeszcze wyraźniej różnica uwidacznia się w przypadku „Pewności w interakcji” ($p = 0,00$). Uzyskane rezultaty badanych Ukraińców zawierają się w zakresie wyników przeciętnych i wysokich, a badanych Polaków w zakresie wyników niskich i przeciętnych. Żaden z badanych Polaków nie zadeklarował wyniku

w przedziale wysokim. Natomiast studentów ukraińskich przeszło 25%. Można zatem uznać, że to badani studenci ukraińscy wykazują istotnie wyższą pewność w kontaktach z „obcymi” niż badani studenci polscy. Wyraża się to między innymi większą łatwością, pewnością w podejmowaniu rozmów z ludźmi odmiennymi kulturowo oraz wyższym poziomem kompetencji komunikacyjnej, rozumianej jako umiejętność konstruowania wypowiedzi poprawnych i adekwatnych. Wykazywaniem większego zadowolenia z takich interakcji.

Wykres 3. Porównanie badanych grup w zakresie „Przyjemność w interakcji”

Źródło: badania własne.

Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku wymiaru „Przyjemność w interakcji” ($p = 0,00$). Chociaż obie badane grupy osób uzyskały wyniki w całym zakresie tego wymiaru, od niskich do wysokich, to 50% badanych Ukraińców zadeklarowało wyniki wysokie, gdy badani Polacy tylko w 25%. Jak wynika z powyższej analizy, to badani studenci narodowości ukraińskiej wykazują wyższy poziom odczuwania przyjemności w interakcji z osobami odmiennymi kulturowo niż badani studenci polscy. Oni też mniej się denerwują podczas takich interakcji. Nie zniechęcają się łatwo zaistniałymi trudnościami, nieporozumieniami towarzyszącymi takim interakcjom. Zdecydowanie łatwiej zarządzają interakcją, umiejętnie kierując wzajemnym oddziaływaniem.

Potwierdzeniem występujących różnic jest wynik globalny (tabela 2, wykres 4). Narodowość badanych osób różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p=0,00$) ich wrażliwość międzykulturową.

Tabela 2. Wynik globalny porównania poziomu wrażliwości międzykulturowych badanych grup osób

	Grupa				Porównanie średnich	
	UKRAIŃCY		POLACY		t°	p
	M	SD	M	SD		
WYNIK GLOBALNY	93,32	8,45	81,75	10,69	8,10	0,00

Wyniki istotne statystycznie dla $p \leq 0,05$

Źródło: badania własne.

Średni wynik wrażliwości międzykulturowej zdecydowanie na wyższym poziomie uzyskali badani studenci narodowości ukraińskiej (bliski wynikom wysokim), gdy wynik średni badanych Polaków uplasował się przedziale wyników przeciętnych. Ponadto zgodność w zakresie deklarowanych wyników jest zdecydowanie większa u badanych Ukraińców (75–112) niż badanych Polaków (50–105). Wyniki wysokie zadeklarowało prawie 50% badanych Ukraińców, gdy ze strony badanych Polaków deklaracja taka dotyczy niespełna 25%.

Wykres 4. Porównanie badanych grup w zakresie wyniku globalnego

Źródło: badania własne.

Można zatem uznać, że istotnie wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej prezentują badani studenci ukraińscy. To oni wyrażają wyższy poziom emocjonalnego pragnienia do uznania, docenienia i akceptacji różnic kulturowych.

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania pilotażowe poziomu wrażliwości międzykulturowej studentów polskich i ukraińskich Skalą Wrażliwości Międzykulturowej pozwoliły na ustalenie różnic między poziomem wrażliwości międzykulturowej studentów polskich i ukraińskich w trzech podskalach: szacunku dla różnic kulturowych, pewności w interakcjach oraz przyjemności w interakcjach. Różnice nieistotne statystycznie stwierdzono w podskalach „zaangażowanie w interakcję” i „ważność/pilność w interakcji”. Wyniki istotne statystycznie w trzech pozostałych ze wskazaniem na wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej badanych studentów ukraińskich. W związku z powyższym, należy jednoznacznie stwierdzić, że to badani studenci ukraińscy prezentują wyraźnie wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej niż ich koleżanki i koledzy z Polski. Wynika to zapewne z faktu pobytu badanych studentów ukraińskich w obszarze innym kulturowo niż ich własny. Przebywając w innym kraju, chcąc osiągnąć zakładany cel edukacyjny, wykazują większą determinację w nabyciu umiejętności współżycia, negocjacji i kooperacji z odmiennymi kulturowo uczestnikami interakcji. Zatem ich wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej wyrażający się w emocjonalnym pragnieniem do uznania, docenienia i akceptacji różnic kulturowych wydaje się zrozumiały.

W związku z powyższym, można przyjąć, że przyjęta hipoteza została w pełni potwierdzona. Również, co wydaje się nie mniej istotne, badania wykazały trafność stosowania Skali Wrażliwości Międzykulturowej autorstwa G. M. Chena i W. J. Starosty w Polsce, chociaż wymaga to dalszych badań, szczególnie z wykorzystaniem analizy czynnikowej.

Wydaje się również, że zasadny jest postulat zwiększenia intensywności działań edukacyjnych służących poszerzeniu i pogłębieniu kompetencji do komunikacji międzykulturowej wśród studentów polskich. Studia to ostatni etap, w którym w sposób arbitralny można zadecydować o przygotowaniu młodzieży do życia w zróżnicowanych kulturowo społeczeństwach. Proces kształtowania wrażliwych międzykulturowo postaw wymagałby wówczas włączenia przedmiotów z zakresu edukacji/komunikacji międzykulturowej na wszystkich kierunkach studiów składających się z co najmniej dwu komponentów: wiedzy merytorycznej na temat Inności oraz treningu postaw wobec Inności. Taka edukacja powinna mieć charakter permanentny przy wsparciu społecznym, ekonomicznym i politycznym. Wychodzenie poza

stereotypy i uprzedzenia jest aktualnie jedyną możliwą drogą do budowania wspólnej przyszłości.

Sposobem do zwiększania wrażliwości międzykulturowej jest mentalne otwarcie się na Innych, na nowe sposoby myślenia i zachowania. To przejawianie postawy ciekawości, tolerancji i akceptacji, można osiągnąć w bardzo łatwy i przyjemny sposób – zdobywając wiedzę o innych kulturach oraz podróżując do innych państw. Przykładem niech będzie udział młodzieży w programie Erasmus, gdyż ułatwiając mobilność studentów poprzez przekraczanie granic w sensie przestrzennym i mentalnym, sprzyja kształtowaniu wrażliwości na inne kultury, a tym samym tożsamości otwartej, transkulturowej.

Uważa się, iż samo podróżowanie do krajów o odmiennych kulturach nie prowadzi do zwiększenia kompetencji do komunikacji międzykulturowej, jeśli nie towarzyszy temu zwiększenie wrażliwości na inną kulturę, wzbogacone wiedzą i treningiem sprawności międzykulturowej. Efekt może być wręcz przeciwny – utrwalenie negatywnych wzorców zachowań i stereotypów o innej kulturze.

Bibliografia

- Abe H., Wiseman R. L.: *A cross-cultural confirmation of the dimensions of intercultural effectiveness*. „International Journal of Intercultural Relations” 1983, No. 7.
- Bennett, M.: *Towards ethnorelativism: a development model of intercultural sensitivity*. “Education for the Intercultural Experience” Yarmouth 1993, Intercultural Press.
- Błuszkowski J.: *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*. Warszawa 2003, „Elipsa”.
- Chen G. M., Starosta W. J.: *Intercultural communication competence: A synthesis*. W: B. Burleson (red.): *Communication Yearbook 19*. Thousand Oaks 1996, Sage.
- Chen G. M., Starosta W. J.: *Intercultural communication competence: a synthesis*. “Communication Yearbook” 1996, No 19.
- Chen G. M., Starosta W. J.: *The development and validation of the intercultural communication sensitivity scale*. “Human Communication” 2000, No. 3.
- Chen G. M.: *Intercultural communication Competence: Some perspectives of research*. “The Howard Journal of Communications” 1990, No. 2.

- Fritz W., Mollenberg A., Chen G. M.: *Measuring Intercultural Sensitivity in Different Cultural Contexts*. "Intercultural Communication Studies" 2002, No. 11 (2).
- Fritz W., Graf A., Hentze, J., Mollenberg, A., Chen G. M.: *An examination of Chen and Starosta's Model of Intercultural Sensitivity in Germany and United States*. „Intercultural Communication Studies” 2005, No. 14 (1).
- Gudykunst W. B., Wiseman R. L., Hammer M. R.: *Determinants of a sojourner's attitudinal satisfaction: A path model*, W: B. Ruben (red.): *Communication yearbook 1*. New Brunswick 1977, Transaction Press.
- Magala S.: *Kompetencje międzykulturowe*. Warszawa 2011, Wolters Kluwer.
- Mikułowski-Pomorski J.: *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*. Kraków 2007, Universitas.
- Misiejuk, D.: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w świetle procesów samooceny w warunkach historycznego zróżnicowania regionu i procesów migracyjnych – komunikat z badań*, W: J. Nikitorowicz, A. Sadowski, M. Sobecki (red.): *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Socjologiczne” 2013, tom XXI.
- Muszyńska J., Danilewicz W., Bajkowski T. (red.): *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych*. Warszawa 2013, Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Niezbalski J.: *Kontekst*. W: P. Chomczyński, K. Konecki (red.): *Słownik socjologii jakościowej*. Warszawa 2012, Difin.
- Nikitorowicz J.: *Młodzież pogranicza kulturowego Polski, Białorusi i Ukrainy wobec integracji europejskiej*. Białystok 2000, Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.
- Nikitorowicz J.: *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa 2009, WAiP.
- Nikitorowicz J., Sadowski A., Sobecki M. (red.): *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2013, t. XXI.
- Nikitorowicz J., Sobecki M., Danielewicz W., Muszyńska J., Misiejuk D., Bajkowski T.: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionu i procesów migracyjnych*. Warszawa 2013, Wydawnictwo Naukowe Żak.
- Nikitorowicz J.: *Wielokulturowość – Pogranicze – Człowiek pogranicza. Ku paradygmatowi współlistnienia, zachowania i kreowania pokoju*. „Drohiczyński Przegląd Naukowy” 2014, nr 6.
- Ruben B. D., Kealey D.: *Behavioral assessment of communication competency*

and the prediction of cross-cultural adaptation. „International Journal of Intercultural Relations” 1979, No. 3.

Wiseman R. L., Hammer M., Nishida N.: *Predictors of intercultural communication competence*, „International Journal of Intercultural Relations” 1989, No. 13.

Intercultural sensitivity of students in the Polish-Ukrainian borderland

Abstract: Competences for intercultural communication have been recognized as necessary to function in contemporary social reality, which is exemplified by, amongst other things, activity of young people in international student exchange programmes within the Erasmus programme or participation of secondary school students in the Comenius programme. The popularity of studies abroad has also increased. This type of contacts promotes familiarization with different cultural codes, perceiving and becoming accustomed to the Other, learning and building correct intercultural relations. Being different at the cultural level has become an element of the everyday life also due to economic migrations, cultural tourism and cross-border cooperation in the economic area within EU programmes. It is worth emphasizing that when there is no actual contact between individuals, the Other can be perceived stereotypically, often as threatening and not interesting.

Scientific publications, also Polish ones, include a large number of studies on intercultural effects of relations, creating, in this way, a constantly broadening perspective for proposed solutions and methodological approaches: methods of collecting data and measuring these competences. Therefore, a space has opened for teachers which can be used for exchanging thoughts, creating new educational solutions, as well as for verification an extension of existing results of research on competences for intercultural communication.

This text presents results of research conducted among Polish and Ukrainian students of Lublin universities. The Intercultural Sensitivity Scale by G. Chen and W. Starosta was used for the research which was translated into Polish and Ukrainian. It is the first study with the use of this tool in Poland and it was treated as a pilot study.

Key words: intercultural competences, intercultural education, intercultural sensitivity, intercultural communication

Translated by Paulina Kaźmierczak